

SAYKÂLÜ'L-İSLAMİYET, REÇETETÜ'L HAVAS VEYA BEDÎÜZZAMAN'IN MUHÂKEMATİ ÜZERİNE

ON THE POLISHING OF ISLAMİYAT,
PRESCRIPTION FOR THE ELITE OR
BEDIUZZAMAN'S DISCERNMENTS

**İsmail
KURT**

Doktora Öğrencisi,
Ankara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri ABD,
Din Felsefesi Bölümü
ORCID: 0000-0002-5651-5973,
ismailkurt718@gmail.com

CİLT: 1 SAYI: 2
Kitap İncelemesi

MAKALE GELİŞ TARİHİ
15 Kasım 2022

MAKALE KABUL TARİHİ
1 Aralık 2022

YAYINLANMA TARİHİ
31 Aralık 2022

SAYKÂLÜ'L-İSLAMİYET, REÇETETÜ'L HAVAS VEYA BEDÜZZAMAN'IN MUHÂKEMATİ ÜZERİNE

ÖZ

Bu çalışma, Bedüzzaman Said Nursî'nin Muhâkemat eseri üzerine bir incelemedir. Çalışmada eserin başka hangi isimlerle yayımlandığına, yazıldığı dönemin şartlarına, yazılış amacına ve muhtevasına değinilmiştir. Bunlarla beraber eserin İslam ilimlerinde mevcut olan muhâkemat geleneğindeki yerine de temas edilmiştir. Eserin kendi içinde bir metod takip ederek bir bütünlük arz ettiği görülmüş ve bu çerçevede eser içeriği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Saykâlü'l-İslamiyet, Reçetetü'l Havas, Muhâkemat, Bedüzzaman Said Nursî*

ON THE POLISHING OF ISLAMİYAT, PRESCRIPTION FOR THE ELITE OR BEDIUZZAMAN'S DISCERNMENTS

ABSTRACT

This study is an examination of Bediuzzaman Said Nursi's Muhâkemat work. In the study, the other names of the work were published, the conditions of the period in which it was written, the purpose and content of its writing were mentioned. Along with these, the place of the work in the tradition of reasoning (muhâkemat) in Islamic sciences was also touched upon. It has been seen that the work has an integrity by following a method in itself and the content of the work has been examined in this framework.

Keywords: *The Polishing of Islamiyat, Prescription For The Elite, Discernments, Bediuzzaman Said Nursî.*

1. GİRİŞ

Muhâkemat, 1910 yılında ilk olarak “*Reçetetu'l-Ulema*” (âlimler reçetesi) ve “*Reçetetu'l-Havas*” (seçkinler reçetesi) adlarıyla Arapça dilinde yayımlanır. Daha sonra 1911 yılında bizzat müellifi tarafından biraz daha genişletilerek Türkçe olarak “*Mariz bir asrın, hasta bir unsurun, alil bir uzvun reçetesi veyahut Saykâlî'l-İslâmiyet veyahut Bedüzzaman'ın Muhâkematı*” ismiyle bastırılır. Burada kullanılan “marîz”, “hasta” ve “alîl” ifadelerinin üçü de olumsuz anlamda kullanılmıştır. “Mariz bir asır”dan kastedilen, Osmanlı'nın son dönemleri olan 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başları olsa gerektir. Bu dönemler anlam krizinin dorukta yaşandığı zaman dilimleridir. “Hasta bir unsur”dan maksat, insanlığı genel paydaya alacak olursak insanlığın bir unsuru olarak İslâm ümmeti, İslam ümmetini genel paydaya alacak olursak ümmetin bir unsuru olarak Osmanlı devleti olmaktadır. İleride değineceğimiz eserin içeriğine bakılacak olursa Bedüzzaman, her ikisini birden kastetmiş olabilir. “Alil bir uzuv” ifadesinden maksat ise dönemin eğitim sisteminde önemli yer edinen medreseler/ulema ve aydın kesimi olmalıdır. Çünkü eser, doğrudan alil/sakat anlayışlara sahip olduğunu düşündüğü aydın ve ulema gruplarını eleştirmekte ve onlara reçeteler sunma gayreti içerisinde olmaktadır. Bununla beraber eserin yazıldığı şark vilayetlerinde medreselerin ağırlıkta olduğu ve müderris olarak vazife görenlerin de Kürt seydaları olduğunu göz önüne aldığımızda ise “alil uzuv” ile Kürt medrese hocaları ve medrese sistemlerine işaret edildiği de ifade edilebilir. *Muhâkemât*'ın bir diğer ismi ise, müellifinin ifadesiyle *Muhâkemât-ı Bediyye*'dir.¹ Said Nursî, *Münazarat* adlı eserinin girişinde *Muhâkemat*'ın yazılış süreci için şu ifadelerle yer verir:

Şu *Saykâlî'l-İslâmiyet* ve *Ekrad Reçetesi* (Münazarât) olan iki eser, o dehşetli dağ ve dere ve sahraların kuvve-i münbitesini, fevkalâde neşvünema vererek kırk-elli gün zarfında hem yeşillendi hem cesim bir şecere oldu hem meyve verdi.²

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere *Muhâkemât*, *Münazarat*'la beraber yaklaşık kırk-elli günlük bir seyahatin semeresi olarak ortaya çıkmıştır. Bu seyahat, 1910 senesinin bahar ayında Van'dan başlayıp Şam'a kadar devam etmiştir. Bedüzzaman Said Nursî, 1911 yılının Nisan ayının ortalarında İstanbul'a geldiğinde elinde şu üç eser vardır: *Saykâlî'l-İslâmiyet* (*Muhâkemat*), *Reçetetu'l-Ekrad* (Kürtlerin reçetesi olan *Münazarât*) ve *El-Hutbetü's-Şamîye*. Söz konusu eseri tanıtmaya başlamadan önce yazıldığı döneme göz atmak faydalı olacaktır.

2. YAZILDIĞI DÖNEM

Muhâkemat eseri, 19. yüzyılın, yerini 20. yüzyıla bıraktığı, Sanayi Devriminin etkilerinin dünyaya yayıldığı, bilimde pozitivizmin metodoloji olarak kemikleşmesiyle adeta yıkılan dinin kilisesi yerine bilimin kilisesinin inşa edildiği³ bir dönemde kaleme alınmıştır.

Eseri, II. Meşrutiyet döneminde kaleme alan Said Nursî, meşrutiyet ve katılımcılığı benimsemektedir. Bu minvalde Nursî'ye göre bir tefsir yazılacaksa çoğulcu paradigma dikkate alınarak her biri bir fende uzman ve muhakkik ulemalardan oluşturulmuş ilmî bir heyetin şurasıyla yazılmalı-

1 - Bedüzzaman Said Nursî, *Şualar* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014), 574.

2 - Bedüzzaman Said Nursî, *İçtimâî Dersler* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 80.

3 - Paul Feyereabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, Çev. Ahmet Kardam, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017).

dır.⁴ Ayrıca, bilimsel ve endüstriyel ilerleme, madden ve manen geri kalmış İslam âleminin hastalıkları ve bunlara sunulan reçeteler, ittihad, taassub, taklit, asrın gerektirdiklerini yakalayamamış ve çözümler sunamayan medrese eğitim sistemi, dinin bilimle çatıştığına dair tezler, toplumda hâkim olan ye's (ümitsizlik), ele alınıp analiz edilen meseleler arasındadır.

Eserin yazıldığı dönemi göz önüne alacak olursak, yukarıda sayılan konulara neden temas edildiğini anlayabiliriz. Konuların bütününe bakıldığında Osmanlı Devleti'nin son devrinin temel tartışmalarını ve fotoğrafını verdiği fark edilecektir.

Muhâkemat eserinde geri kalmışlığın nedenleri, doğrudan havas tabir edilen ulemaya hitaben eleştiri makamında ifade edilmektedir. Eserin “Reçetetü'l-Havas” olarak isimlendirilmesi de buradan kaynaklanmaktadır. Müellif fikirlerini kaleme alırken İslam ilim geleneğini ciddi bir süzgeçten geçirmekte, eğitim sistemi başta olmak üzere Kur'an'a, hadislere ve bilimsel gelişmelere olan yaklaşımları kritik etmektedir. Dolayısıyla İslam'ın doğru anlaşılmasının önündeki engeller bu eserde ele alınmaktadır. Bu eleştiri, aslında İslam ilim geleneğinde süregelen muhâkeme kültüründen ileri gelmektedir.

3. İSLAM İLİM GELENEĞİNDE MUHÂKEMAT

Şerh ve haşiye tarzındaki eserlerin bir hayli fazla olduğu İslam ilim geleneğinde muhâkemat türü eserler de bu geleneğin farklı bir tarzı olarak gelişmiştir. Muhâkemat türündeki eserler, en az iki kişinin eserleri arasında mukayese, eleştiri; şayet eserler arasında tartışma söz konusuysa adeta aralarında hakemlik yapılan eser türleridir.⁵

Muhâkemat geleneği çerçevesinde Bedüzzaman'ın *Muhâkemat*'ını değerlendirecek olursak, kitap içerisinde doğrudan bir başka eserin şerhi, tenkidi ya da iki eser arasında yapılan bir hakemlik çabasının bulunmadığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte eleştirel üslup kullanımı ve meselelere insaf düsturuyla yaklaşılması eserin ilmi gelenekteki muhâkemelerle ortak yönleri arasındadır.

Bedüzzaman'ın *Muhâkemat*'ını, muhâkemat geleneğinden farklı ve özgün kılan, iki eser arasında bir mukayese ya da muhâkeme yapmak yerine akıl ile nakil arasında, usul ile İsrâiliyat⁶ arasında, akaid ile hikayeler arasında, hakikat ile mecaz arasında muhâkemelerin yapılmasıdır.

4. YAZILIŞ NEDENİ

Muhâkemat eserine farklı isimler verildiği hususuna yukarıda işaret etmiştik. Bu isimler, eserin yazılış nedeni hakkında da okura ipucu vermektedir. Medrese sistemine yöneltilen eleştiriler ve bir tefsirin nasıl olması gerektiği gibi konuların ele alınmasından dolayı eserin bir ismi “Reçetetü'l-Ulema”dır. Bu yönüyle ulemanın nasıl bir tavır içerisinde olması gerektiğine dair adeta bir

4 - Bedüzzaman Said Nursî, *Muhâkemat* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2004), 22.

5 - Mesut Kaya, “İslâm İlimler Tarihinde Muhâkemât Geleneği: Tefsir Hâşiyeleri Merkezli Bir Deneme”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 33/1 (2015), 12.

6 - İsrâiliyat, Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan İslâm kaynaklarına geçtiği kabul edilen bilgiler için kullanılan terimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Hatiboğlu, “İsrâiliyat” maddesi, islamansiklopedisi.org.tr/israiliyat, (Erişim 17 Ekim 2022).

reçete sunmak gayesiyle yazılmıştır. Diğer bir ismi olan “Saykâlî'l-İslamiyet” ise İslamiyet’e cila vurmak anlamına gelmektedir. Bununla kastedilen İslamiyet’in kendisine cila vurmak değil; yüzlerce yıldır üzerinde biriken tozu toprağı temizlemektir. Toz-toprak ile işaret edilen ise tefsirlere karışan İsrâiliyat ve Yunan felsefesini esas alan birtakım tevillerdir. Müellife göre bu toz-toprak kalktığına elmas parlaklığına ve kıymetine sahip İslamiyet kendisini gösterecektir.

Müslümanları ifrat ve tefrit savrulmalarından kurtarıp istikametli anlayışa ulaştırmak gibi ciddi ve büyük bir misyonu üstlendiği anlaşılan Bedüzzaman Said Nursî, Müslümanların geri kalmasını kendine dert edindiğini ifade etmiştir.⁷ Milletin geri kalmışlığının nedenini, İslamiyet’in özünün yerine zahirine/kabuğuna odaklanılmasından, usul yerine İsrâiliyat’ın, akaid yerine hikâyelerin, hakikatler yerine mecazların esas alınması ve birbirine karıştırılmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Said Nursî, “su-i fehm” ve “su-i edeb” olarak değerlendirdiği bu yaklaşımlardan dolayı *Muhâkemat* eserini, bir nevi İslamiyet’ten özür dileme ve yine onun merhametine sığınma çabası olarak ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kendi zamanına dek süregelen vehmî ve hayalî yanlış yorumlamalara karşı bir nevi savaş verdiğini ifade etmektedir.⁸

Milleti iki kategoride değerlendiren Said Nursî, ilki için “mazi kıtasında vahşetli çöllerde çadır kurmuş göçerler/bedeviler” metaforunu kullanmaktadır. Bu metaforunda anlatılan bölgeler, payitahttan uzak, Anadolu ve Anadolu’nun doğusunda kalan taşra bölgeleridir.⁹ Ona göre toplumun bu kısmının hastalığı “taassup” ve “taklit”tir. Kendi öz kimliğini/benliğini inşa edememe, neye niçin inandığını bilmeme; yani gerçek özgürlükle tanışmamış olmak, İslamiyet’i doğru anlamının önündeki engeller arasındadır. Toplumun diğer kısmını ise “cehlistan ülkesinde yerleşik yaşama sahip olanlar” metaforu ile anlatırken, dönemin İstanbul’una işaret etmektedir. Ülkenin yönetim şehrindeki/başkentindeki hastalığın “müzahrefat” ve “istibdat” olduğunu ifade etmektedir. Bedüzzaman, özelde Osmanlı coğrafyası üzerinden belirttiği bu hastalıkları/sorunları bir örneklem olarak ele alıp aslında aynı hastalıkların Müslüman coğrafyasında da olduğunu ifade ederek çözüm reçetelerini bütün İslam âlemine sunmaktadır.

Muhâkemat’ta din ve bilim ilişkilerine dair tartışmalara değinilmekte, 20. yüzyılın getirdiği yeniliklere uyum sağlayamayan ve tavırlarıyla bilim karşıtı gibi görülen medrese ulemasına reçete sunulmaktadır. Batılı bilim adamlarının da İslamiyet’in zahirine bakıp fenlerle bağdaşmadığını düşündüklerinden İslam ile müşerref olamadıklarının altı çizilmektedir. Dolayısıyla müellifinin ifadelerinden anlaşıldığı üzere *Muhâkemat* eserinin kaleme alınmasının temel amacı, dönemin Osmanlı aydınlarında ve dinî eğitim sisteminde (medreselerde) hâkim olan din-bilim çatışması gibi hatalı anlayışları her iki taraf için de düzeltme gayesidir. Bu gayeyi Said Nursî, şu sözleriyle ifade etmiştir:

İslâmiyette olan tarîk-ı müstakimi göstermekle ehl-i tefrit olan a’da-yı dinin teşkikatını red ve yüzlerine vurmakla beraber; tarîk-ı müstakimin öteki canibini ve sadîk-ı ahmak unvanına lâıyk olan ehl-i

7 - Nursî, *Muhâkemat*, 10.

8 - Nursî, *Muhâkemat*, 11. Ayrıca bk. Nursî, *İçtimâî Dersler*, 134.

9 - Bu metaforu bu şekilde yorumlamamızın nedeni, Said Nursî’nin kullandığı şu ifadelerdir: “Vakta meşrutiyetin ikinci yaşında İstanbul, temsil ettiği asırdan tarihvî bir nazar ile göçüp, kurûn-u vustaya karşı aşağıya inmekle aşâir-i Ekrad’ın içinde cevelan ile bahardan güze bir rihlet-i sayfiye; güzden bahara bilâd-ı Arabiye’den bir rihlet-i şitaiye ettim.” bk. Nursî, *İçtimâî Dersler*, 81.

ifrat ve zahirperestlerin tevehhümlerini tard ve asılsızlığını göstermek ve asıl rehber-i hakikat ve âlem-i İslâmiyetin ikbal ve istikbaline yol açan ve sırat-ı müstakimde kemal-i ümid-i zafer ile çalışan muhakkikîn-i İslâm ve âkıl siddiklara yardım etmek ve kuvvet vermektir.¹⁰

Nursî, başka bir kitabında *Muhâkemat* eserini ileride yazacağı tefsir¹¹ için bir mukaddime olarak kaleme aldığını ifade etmektedir.¹² Bu tefsir mukaddimesinden muradını yukarıda saydığımız nedenlerle ifade etmiştir. Çünkü dinin nakille yani Kur'an tefsirleri ve hadislerle öğretildiğini göz önüne alırsak, bu nakle karışan İsrâiliyat ve Yunan felsefesinden kaynaklanan metinleri ayıklayacak bir akla ihtiyaç olacaktır. Bedüzzaman Said Nursî, *Muhâkemat* eserinde "istikamet"li bir şekilde muhâkeme eden bu akli yeniden kurmaktadır. Bu noktaya da daha kitabın en başında "akıl ile nakil tearuz ettikleri vakitte, akıl asıl itibar ve nakil tevil olunur. Fakat o akıl, akıl olsa gerektir"¹³ meşhur kaidesine atıfta bulunarak temas etmektedir.

5. KİTABIN İÇERİĞİ VE BÖLÜMLERİ

Müellif, kitabın içeriğini belki de en öz ve en belâgatlı bir biçimde dibacesindeki hamdele ve salvele kısmında ifade etmektedir. İslam ilim geleneğinde esere besmeleden sonra yüce Allah'a hamd ve Peygamber'e (s.a.v.) salavat ile başladığı malumdur. Bedüzzaman da *Muhâkemat* eserine böyle başlamaktadır. Getirdiği hamd ve salavatın içerisinde okuyucuya kitabın muhteviyatına dair öz bilgiler verip zihinleri eserin içeriğine yönelik hazırlamaktadır. Böylece eserin girişinde berâat-i istihlâl¹⁴ sanatını gayet bedii bir tarz ve üslupla kullanmaktadır.¹⁵ Allah'ın Hâkim ve Hakîm isimlerine dikkat çekerek eserin *Muhâkemat* ismiyle bağ kurması da bu sanatı yerinde kullandığını göstermektedir.

Muhâkemat kitabı, müellifi tarafından üç kitap ve üç makale olacak şekilde planlanmıştır.¹⁶ Ancak, "İlmü's-Sema, İlmü'l-Arz ve İlmü'l-Beşer" olarak isimlendirilen üç kitaba eser içerisinde müstakil olarak rastlanmamaktadır. Ancak muhtevalarının ne olacağına dair kısa bilgilendirmelerle beraber astronomi, jeoloji/coğrafya ve antropoloji ilimlerinden yapılan izahlara eserde yer verilmiştir.¹⁷ Bahse konu olan üç makale ise kitapta bütünüyle yer almaktadır. Birinci makale "Un-

10 - Nursî, *Muhâkemat*, 12.

11 - Bu tefsir, başta yaklaşık 60 cilt olarak planlanan fakat daha sonra I. Dünya Savaşının patlak vermesi ve savaş şartlarının el vermemesiyle Kur'an-ı Kerim'in Fatiha suresi ile Bakara suresinin 33. ayet-i kerimesine kadar olan ayetlerin tefsirlerinin yapılabildiği tek cilt olarak neşredilen *İşaratü'l-İ'caz* tefsiridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bedüzzaman Said Nursî, *Barla Lahikası* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2002), 357, ayrıca bk. Bedüzzaman Said Nursî, *İşaratü'l-İ'caz fî Mezânni'l-İcâz* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2014).

12 - Nursî, *Şualar*, 185.

13 - Nursî, *Muhâkemat*, 14.

14 - Berâat-i istihlâl, bir esere konusuyla ilgili ifadeler kullanarak güzel bir üslupla başlamak anlamına gelen edebiyat terimidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Berâat-i İstihlâl" maddesi, islamansiklopedisi.org.tr/beraat-i-istihlal, (Erişim 11 Kasım 2022).

15 - Özkan Tekin, "Said Nursî'nin Eserlerinde İslam İlim Mirasının İzleri", *Muhâkemat; Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (Aralık 2021), 31.

16 - Nursî, *Muhâkemat*, 14.

17 - Örnek; Ay tutulmasına dair izahlar için bk. Nursî, *Muhâkemat*, 19. Yeraltı sıcaklıklarına, dağlara ve yağmurların oluşumuna dair izahlar için bk. Nursî, *Muhâkemat*, 60, 62, 67.

suru'l-Hakikat”, ikinci makale “Unsuru'l-Belâgat”, üçüncü makale ise “Unsuru'l-Akide” olarak adlandırılmıştır. Müellif, okurundan bu makaleleri, mantıktaki kıyasın yapılabilmesini teminen gerekli olan büyük önerme, küçük önerme ve sonuç gibi ele almasını beklemektedir. Adeta *Muhâkemat* eserinin tamamı kıyas yoluyla bir neticeye varmaktadır. Said Nursî, sırasıyla birinci makale olan Unsuru'l-Hakikati büyük önerme, ikinci makale olan Unsuru'l-Belâgatı küçük önerme ve son makale olan Unsuru'l-Akideyi de bu kıyasın neticesi olarak ifade etmektedir.¹⁸ Büyük önermeyle küçük önermenin sıralamasına bakılacak olursa bu akıl yürütme şeklinin tündengelim olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada belki şu soru sorulmalıdır: Bu kıyasta iki önermeyi birbirine bağlayan ve her ikisinde de geçen orta terim nedir? Yani Unsuru'l-Hakikat makalesiyle Unsuru'l-Belâgat makalesinde ortak olarak değinilen ve bizi netice olarak Unsuru'l-Akide makalesine bağlayacak olan konu nedir?

Şimdi sırasıyla her bir makalenin muhtevasının ne olduğunu ele alacağız.

5.1. Birinci Makale: Unsuru'l-Hakikat

Okuyucunun maksada ulaşması için usulleri adım adım ortaya koyan bu makale on iki mukaddimeden oluşmaktadır. Okurda zihinsel bir hazırlık ve yükselişin amaçlandığı makalenin yazılış biçimi merdivenin basamakları gibidir. Böylelikle okurun maksada uruc etmesi (yükselerek ulaşması) amaçlanmıştır. Nursî, bu mukaddimelerde değindiği usulün anlaşılması için daha önce ifade edilen mukaddimelerdeki usullerin anlaşılması olduğundan emin olmak ister. Bu sebeple sık sık önceki mukaddimelere atıflarla yönlendirmeler yapar. Okurun ulaştırılacağı maksat ise ilk iki makalenin neticesi olan üçüncü makedir. Daha doğrusu üçüncü makede ele alınan Kur'an'ın temel maksatları olan; isbat-ı Sâni'-i vâhid, nübüvvet, haşr-i cismani ve adalet konuları olsa gerektir.

Mukaddimelerin başlıca içerikleri şunlardır: Kur'an'ın yani vahyin yasalarının kâinattaki kevnî yasalarla olan mutabakatı, geçmişte nazarî (teorik) ya da hafî (gizli) olan bir mevzunun gelecekte bedihî (açık) olabileceği, İsrailiyat'ın nasıl tefsirlere girerek fikirleri etkilediği ve Kur'an'dan zannedilmeye başlandığı, Yunan felsefesinin tercümeler döneminden sonra İslam ilimlerine etkileri, Kur'an'ı tefsir edecek olanın yine Kur'an ve hadisin kendisi olduğu, hikâyelerin hakikatlere karışmasında şöhretin etkisi, mecazın cahillerin elinde hakikat zannedilerek birçok hurafelerin önünün açılması, muhakkik (doğru muhakeme eden, araştırmacı vasfa sahip) olmanın gerektirdikleri, mübalağalı terğib ve terhipten uzak durulup her şeyin kendi kıymetince değerlendirilmesi gerektiği, gelecek asrın bürhan (kesin delil) asrı olduğu, Asya'nın yani İslamiyet'in bahtını açacak olanın yalnız hürriyet olduğu, muvazenesizlik ve mizansızlığın aldanmaya ve aldatmaya neden olduğu gibi konulardır.

Son mukaddimede dönemin medrese eğitim sistemi ciddi bir şekilde kritik edilmiş, medrese hocaları eleştirilmiştir. Medreselerde Arapça gramer ilimlerinin ön plana çıkarılıp alet ilimleri konumundan yüksek ilimler konumuna taşınmasının acı bir durum olduğunun altı çizilmektedir.

18 - Nursî, *Muhâkemat*, 96.

Bu bölümde sekiz mesele olarak karşımıza çıkan din-bilim çatışmasıyla ilgili örnekler dikkat çekicidir.¹⁹ Bedüzzaman, medeniyet ve eğitim açısından pozitif ilimleri önemsemekle beraber ulema nezdinde kabul görmesi için İslamiyet'le ilişkisinin doğru kurulması çabasıdır.

5.2. İkinci Makale: Unsuru'l-Belâgat

Bu makalesinde müellif, belâgatın ruhu denilebilecek mevzuları on iki mesele olarak öz bir şekilde ele almıştır. Müellifin kendi ifadesiyle bu makale “i‘cazın miftahı”dır.²⁰ Bunları ele alırken birçok Arap belâgat ustalarına ve eserlerine de atıflarda bulunmakta ve yer yer eleştirmektedir. Mukaddimelerde izah edilen usuller ve daha sonra Unsuru'l-Belâgat makalesinde değinilen konuların okuyucunun akademik yazın hayatını iyileştirici muhtevalar içerdiği de görülmektedir. Burada hem bir tefsir nasıl yazılmalı ve yazılırken nelere dikkat edilmeli konuları hem de herhangi bir akademik kitap, tez ya da makale kaleme alınırken nelere dikkat edilmesi gerektiği ayrıntılı ilmi izahlar verilerek yapılmaktadır.

Makalede değinilen konular arasında mana-lafız ilişkisi, kelama yani bir söze nasıl hayat verilir, kelamın güzelliği, şekli, kuvveti, serveti, semeratı, yüksek tabakası, akıcılığı ve itidali nasıldır, beyanın felsefesi nedir, sıhhati ve manasının çoğalmasa nasıl sağlanır gibi meseleler yer almakta ve derin izahları bizzat metnin içerisinde uygulamalı olarak yapılmaktadır.

5.3. Üçüncü Makale: Unsuru'l Akide

Bu bölüm müellifin kendi ifadesiyle Japonların sorularına cevap mahiyetindedir.²¹ 1887 yıllarında başlayan Japonya-Osmanlı ilişkileri, Japon-Rus harbinin (1904-1905) olduğu yıllarda da Japon heyetlerin İstanbul ziyaretleriyle devam etmiştir.²² Bu ziyaretler esnasında Japonların İslam diniyle ilgili sorular sorduğu ve Bedüzzaman'ın İstanbul'da bulunduğu 1907 yılında ulema aracılığıyla ya da başka bir şekilde bu sorulara muhatap olduğu anlaşılmaktadır. Soruların muhtevasıyla ilgili de Said Nursî şu aktarımda bulunmaktadır:

مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَى وُجُودِ الْإِلَهِ الَّذِي تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ وَالْخَلْقُ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ أَمِنَ الْعَدَمِ أَوْ الْمَادَّةِ أَوْ ذَاتِهِ إِلَى آخِرِ سُؤَالَاتِهِمُ
الْمُرَدَّةِ

Bizi, kendisine iman etmeye çağırdığınız Allah'ın varlığına delâlet eden açık delil nedir? Mahlûkat neden yaratılmıştır? Yoktan mı? Maddeden mi? Yoksa onun zatından mı? Ve diğer tereddütlü sorular..²³

Üçüncü makale olan Unsuru'l-Akide bu sorulara verilmiş cevaplardan oluşmakla birlikte sistematik olarak Kur'an'ın en temel maksatlarını işlemektedir. Said Nursî Kur'an'ın maksatlarının, özünde şu dört temel unsur olduğunu ifade etmektedir: “isbat-ı Sâni'-i vâhid”, “nübüvvet”, “haşr-i

19 - Nursî, *Muhâkemat*, 49-71.

20 - Nursî, *Muhâkemat*, 71.

21 - Nursî, *Muhâkemat*, 14, 100.

22 - Osmanlı-Japonya ilişkilerine dair ayrıntılı bilgi için bk. Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

23 - Nursî, *Muhâkemat*, 100.

cismani”, ve “adalet”. Muhâkemat’ın üçüncü makalesinde Said Nursî, “adalet” konusu ile “haşr-i cismani” bahsi hariç (haşr-i cismani konusuna sadece giriş yapılmıştır) isbat-ı Sâni’-i vâhid, ve nübüvvet konularını işlemiştir. Unsurları ayrı başlıklar altında ele almış ve aklî temellendirmelerini yapmak suretiyle ispat etmeye çalışmıştır.

Müellif, isbat-ı Sâni’-i vâhid diğer bir ifadeyle tevhid bahsinde Allah’ın varlığı ve birliğine dair Kur’anî yol olarak nitelediği delil-i ihtira ve delil-i inayet gibi argümanlara başvurmuştur. İbn Rüşd’ün de Kur’an delilleri olarak nitelediği bu delillendirme yöntemine, günümüz din felsefesinde yapılan tasnifatta teleolojik argümanlar ya da gaye ve nizam delilleri şeklinde yer verilmiştir.

Nübüvvet bahsinde ise önce mutlak nübüvvet yani peygamberlik müessesesi ispat edilmekte daha sonra son peygamber Hz. Muhammed’in (s.a.s.) nübüvveti beş yolla ispat edilmektedir. Nübüvvet bahsinden sonra haşir bahsine sadece giriş yapılmış ve ispatına geçilmemiştir. Adalet konusuna da *Muhâkemat* kitabında yer verilmemiştir.

SONUÇ

Bir Kur’an tefsiri yazmak için yola çıkan Said Nursî, bu yolun ilk adımı olan tefsir mukaddimesinde Kur’an’ın dört temel unsurunu tüm usul ve belâgat kurallarının neticesi ve ulaşılması gereken maksat konumunda değerlendirmektedir. Adeta *Muhâkemat* eseri bir ağaç ise bu dört temel maksat bu ağacın meyveleridir. Kur’an’ın doğru anlaşılmasında Unsuru’l-Hakikat makalesiyle aklın muhâkeme yasalarını, Unsuru’l-Belâgat makalesiyle naklin/kelamın yasalarını veren Bedüzzaman, netice itibarıyla okuru Unsuru’l-Akide ile Kur’an’ın asıl maksadına ulaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Esenbel, Selçuk. *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya’nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Feyerabend, Paul. *Özgür Bir Toplumda Bilim*. Çev. Ahmet Kardam, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Hatiboğlu, İbrahim. “İsrâiliyat”. TDV İslam Ansiklopedisi, Erişim 17 Ekim 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/israiliyat>.
- Kaya, Mesut. “İslâm İlimler Tarihinde Muhâkemât Geleneği: Tefsir Hâşiyeleri Merkezli Bir Deneme”. *İslâm Araştırmaları Dergisi* 33/1 (2015), 1-37.
- Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Berâat-i İstihlâl”. TDV İslam Ansiklopedisi, Erişim 11 Kasım 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beraat-i-istihlal>.
- Nursî, Bedüzzaman Said. *Barla Lahikası*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2002.
- Nursî, Bedüzzaman Said. *İçtimâi Dersler*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Bedüzzaman Said. *İşaratü’l-İ’caz fî Mezânni’l-İcâz*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2014.
- Nursî, Bedüzzaman Said. *Muhâkemat*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2004.
- Nursî, Bedüzzaman Said. *Şualar*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014.
- Tekin, Özkan. “Said Nursî’nin Eserlerinde İslam İlim Mirasının İzleri”. *Muhâkemat; Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi*, 1/1 Aralık 2021, 27-63.